

درآمد

مسلمانان از روزگار نزول قرآن تاکنون، دل در گرو آن داشته و دارند. این دل‌دادگی، قرآن را موضوع و محمل بسیاری از اندیشه‌ورزی‌های عالمان مسلمان ساخته و ایشان را بر آن داشته است تا آن را از جوانب و زوایای گوناگون بررسی نمایند. این بررسی‌ها که با آهنگ نزدیکی به ساحت کلام الهی و فهم دقیق‌تر آن انجام می‌گرفت، اندک اندک و با گذر زمانه شاخ و برگ فراوان یافت و مجموعه‌ای از دانش‌ها را پدید آورد که به «علوم قرآنی» نامبردار شد. دانشیان به فراخور توش و توان و فضای حاکم بر روزگار خویش درباره شاخه‌های گوناگون علوم قرآنی نگاهشده‌هایی فراهم آوردند و حتی در دوران معاصر بدین علوم به‌عنوان رشته‌ای دانشگاهی نگرستند. این نگرش جدید، لوازم و مقتضیاتی با خود دارد که بازنگری میراث پیشینیان و انسجام بخشیدن بدان و توجه به مسائل و شبهات رخ داده در شمار آن است.

نکاتی از این دست، برخی از اساتید رشته علوم قرآن و حدیث را بر آن داشت تا قلم به دست گیرند و بر پایه سرفصل‌های مصوب و همچنین تجربه‌های خود، نگاهشده حاضر را پدید آورند. درون‌مایه اثر، برخی از مباحث علوم قرآنی است که به طور معمول در دروس مقطع کارشناسی ارشد علوم قرآنی و حدیث مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. این مباحث در چهار فصل ارائه شده است:

نخستین فصل «وحی در قرآن و منابع اسلامی» است که دکتر مجید معارف آن را نگاهشده و در نگارش آن از همکاری دکتر حامد دژآباد و آقای حسین افسردیر بهره‌مند شده است. این فصل، ابتدا مفهوم لغوی و اصطلاحی وحی و سپس پدیده وحی از منظر قرآن را مورد بررسی قرار می‌دهد و در این راستا مقولاتی چون کاربردهای وحی و معانی آن، سابقه و اقسام وحی و مسائل در پیوند با آن را، چنان‌که از قرآن برمی‌آید، به تصویر می‌کشد. سپس به وحی در روایات فریقین می‌پردازد و با بررسی احادیث ایشان، بعثت پیامبر (ص) و نخستین نزول بر او را به بررسی و تحلیل می‌گذارد. قسمتی دیگر از این فصل به تحلیل سرشت و ماهیت وحی اختصاص دارد. بر همین اساس، از منشأ و خاستگاه

وحی سخن به میان آمده، تحلیل‌های مادی از آن به نقد کشیده شده است و قدسی بودن خاستگاه وحی، مستند و مستدل می‌گردد. این پرسش که آیا وحی قرآنی بر پیامبر (ص)، شامل الفاظ و معانی با هم بوده یا تنها معانی وحی گردیده و عبارت‌پردازی از پیامبر (ص) بوده است، فرعی دگر در بحث ماهیت وحی پدید آورده است که در این فصل، با عنوان بررسی موضوع و مفاد وحی قرآنی بدان پرداخته شده و در آن ادله‌ای مبنی بر وحی توأمان الفاظ و معانی بر پیامبر (ص) یاد گشته و نظریه مخالف آن نقد گردیده است. نظریه رؤیابنداری وحی گمانه دیگری در ماهیت‌شناسی وحی است که از منظر آیات و روایات به رشته نقد کشیده شده است. سرانجام، فرجامین محور بحث وحی به ویژگی‌های وحی می‌پردازد تا معرفت حاصل از آن را از دیگر معارف جدا سازد.

فصل دوم که به «اعجاز قرآن» اختصاص دارد به قلم دکتر محمدعلی مهدوی راد با همکاری دکتر روح‌الله شهیدی نگاشته شده است. این فصل مقوله اعجاز قرآن را در سه گفتار بررسی کرده است. در گفتار نخست، از مفهوم اعجاز، سرشت اعجاز پیامبر (ص)، سیر تحدی قرآن و آشنایی با منابع بنیادین اعجاز سخن رفته است. در گفتار پسین، اعجاز قرآن در درازنای تاریخ، بررسی و از زمینه‌های پیدایش و تطورات آن بحث شده است. در این گفتار، کوشش بر آن است که مهم‌ترین متون و تصریحات عالمان پیش‌روی مخاطب نهاده شود. پایان این گفتار به وجه اعجاز قرآن اختصاص یافته و پس از بیان دیدگاه‌های مختلف، مهم‌ترین وجه اعجاز؛ یعنی اعجاز بیانی و بنیان‌های آن واکاوی شده است.

سومین فصل کتاب از «تحریف‌ناپذیری قرآن» سخن می‌گوید که دکتر فتح‌الله نجارزادگان (محمّدی) آن را نوشته است. این فصل، با سخن از مفهوم تحریف در لغت و اصطلاح آغاز می‌شود و در گفتار نخست سیر اندیشه تحریف‌ناپذیری را در تاریخ پی می‌جوید و می‌کوشد تا برای چالش‌ها و ناهمواری‌های فراروی آن (حال چه از منابع شیعی برآمده باشد و چه از منابع اهل سنت و چه از ادعاهای خاورشناسان)، چاره‌جویی کند. دومین گفتار این فصل به ادله قرآنی، روایی، عقلی، تاریخی و ... تحریف‌ناپذیری می‌پردازد. سومین گفتار، مستندات و ادله نظریه رقیب را بررسی و نقد می‌کند. در این بررسی نخست از ادله روایی تحریف‌گرایی بحث می‌کند و می‌کوشد تا افزون بر نقدهای موردی و جزئی، مبانی و روش‌های کلی نقد این گونه روایات را به دست دهد. دومین روش انتقادی این گفتار به ادله تاریخی تحریف‌گرایان چون بحث جمع قرآن، مصاحف صحابه و ... معطوف است.

«تفسیرپذیری و حجیت ظواهر قرآن» چهارمین و آخرین فصل از کتاب، نگاشته دکتر فتح‌الله نجارزادگان (محمّدی) است. این فصل با مقدمه‌ای در مورد گونه‌های الفاظ قرآن چون ظاهر، نصّ، و مفسّر آغاز شده است. برای این منظور، در گفتار نخست با ارائه تعاریفی روشن از مفاهیمی چون حجّت و تفسیر، دیدگاه‌های مختلف درباره جواز یا عدم جواز تفسیر را گزارش می‌کند. دومین گفتار این فصل، به گزارش ادلّه قرآنی و روایی و ...، جواز تفسیر و حجیت ظواهر قرآن، بررسی و نقد ادلّه حرمت تفسیر و عدم حجیت ظواهر مانند روایات تفسیر به رأی پرداخته است.

نگارندگان در پایان، مساعدت سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) را که زمینه انتشار این کتاب را فراهم ساخت، ارج می‌نهند و از دیده‌وران، اندیشه‌ورزان و قرآن‌پژوهان می‌خواهند تا با یادآوری‌ها و راهنمایی‌ها، ایشان را در غنا و ارتقای مطالب کتاب یاری رسانند.

زمستان ۱۳۹۵

مجید معارف

محمدعلی مهدوی‌راد

فتح‌الله نجارزادگان